

JUSTIITSMINISTEERIUM

Lauri Hussar Riigikogu esimees
Riigikogu
riigikogu@riigikogu.ee

Teie 22.11.2024
Meie 11.12.2024

nr 7-1.2/24-01835-2
nr 10-4/8280-2

Vastus pöördumisele

Edastasite kirjalikud küsimused seoses perekonnaasjades kavandatavate muudatustega. Järgnevalt anname vastused Teie esitatud küsimustele:

1. Kas ja kui palju arvestatakse perekonnaõiguslikes vaidlustes lapse arvamusega? Kuidas toimub lapse ärakuulamine?

Lapse suuline ärakuulamine tagab kõige paremini tema PS §-s 24 sätestatud õiguse olla oma kohtuasja arutamise juures. Lapse ärakuulamist tsiviilkohtumenetluses reguleerib tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 552¹. TsMS § 552¹ lg 1 kohaselt kuulab kohus last puudutavas asjas isiklikult ära lapse, kes on suuteline seisukohti omama, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Kohus kuulab lapse ära lapsele tavalises keskkonnas, kui see on kohtu arvates asja huvides vajalik. Vajaduse korral kuulatakse laps ära psühhiaatri, psühholoogi või sotsiaaltöötaja juuresolekul. Kohus võib ärakuulamise juurde lubada ka muid isikuid, kui laps või tema esindaja ei ole sellele vastu. Lapse ärakuulamise korraldamisel arvestab kohus sellega, kas vanem on olnud lapse või teise vanema suhtes vägivaldne.

Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt tuleb lapse ärakuulamisel teda menetluse esemest ja võimalikust tulemusest teavitada ulatuses, milles laps on eeldatavasti võimeline seda mõistma, ja kui sellega ei kaasne eeldatavasti kahjulikke tagajärgi lapse arengule või kasvatusele. Lapsele tuleb anda võimalus oma seisukoha avaldamiseks.

TsMS § 552¹ lg 3 kohaselt võib lapse ärakuulamisest loobuda üksnes mõjuval põhjusel. Kui last ei kuulata ära põhjusel, et sellega kaasnev viivitus kahjustaks lapse huvisid, tuleb laps viivitamata tagantjärele ära kuulata. Kohus võib loobuda lapse isiklikult ärakuulamisest ka siis, kui laps on hiljuti lastekaitsemenetluse või lepitusmenetluse käigus kohtumenetluse esemeks olevate asjaolude suhtes ära kuulatud, ärakuulamise tulemust on kohtul võimalik hinnata lapsega isiklikult suhtlemata ning lapse mitmekordne ärakuulamine ei oleks lapse huvides.

Nõukogu määruse (EL) 2019/1111, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapseröövde (uuesti sõnastatud) ehk nn Brüssel IIb määruse rakendamist käsitlevate seadusemuudatustega muudeti TsMS-i selliselt, et jäeti välja vanusepiir lapse ärakuulamise nõude puhul ning sätestati, et kohus kuulab last puudutavas asjas isiklikult ära lapse, kes on suuteline seisukohti omama, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Varasem TsMS 552¹ lõige 1 nägi ette, et kohus kuulab last puudutavas asjas ära vähemalt 10-aastase lapse isiklikult, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti ning et kohus võib ära kuulata ka noorema lapse.¹ Lapse ärakuulamisel tuleb lähtuda lapse tegelikust küpsusest ja arengutasemest, nagu nõuab lapse õiguste konventsioon (LÕK). LÕK-i järgi tuleb eeldada, et igas

¹ Vt täpsemalt vanusepiiri kaotamise põhjendusi eelnõu seletuskirjast, mis on lätesaadav Riigikogu lehelt: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/c2395de9-fb05-403e-a283-3de73e21492d/>

vanuses laps on võimeline end väljendama ja seetõttu tuleb ta enne tema elu puudutavate otsuste tegemist ära kuulata (vt Lapse Õiguste Komitee üldkommentaari² nr 12 punkte 20 ja 21).

Lapse isiklik ärakuulamine eeldab isiklikku kontakti lapse ja kohtuniku vahel. Kohtunik peaks saavutama lapsega kontakti nii, et ta saab lapsega võimalikult sundimatus õhkkonnas rääkida, talle küsimusi esitada ning lapse küsimustele vastata. Kohus jälgib last, tema väljendusviisi ja märkusi. Kohus kuulab lapse ära lapsele tavalises keskkonnas, kui see on kohtu arvates asja huvides vajalik. Ärakuulamise viisi valimise eesmärk on kohtuniku jaoks lapsest vahetu ja isikliku mulje saamine ning lapse tahte ja eelistuste ning suhete väljaselgitamine. Samas peab kohus silmas pidama lapse vanust, isikuomadusi ja arengutaset. Mida väiksem on laps, seda väiksem on tema tahte osa asjas lõpliku otsuse langetamisel, sest väikelaps ei ole üldjuhul siiski võimeline ise oma tahtet kujundama. Lapse kasvades tõuseb ka tema tahte osakaal menetluses. Lapse seisund võib olla oluliselt mõjutatud tema vanemate vahelistest tülidest ning kohtud peavad igal üksikjuhul kaalutluse tulemusel otsustama, kuidas võimalikult paremini tunda ära need asjaolud, mis aitavad langetada lapse huve kõige paremini arvestava otsuse.³

Ärakuulamise keskkonna valik tähendab kohtu kaalutusotsust selle kohta, kas kuulata laps ära üks või mitu korda, kas õed ja vennad kuulata ära koos või eraldi, kas lapsed kuulata ära koos vanematega või ilma. Kohus otsustab, missugustes ruumides leiab ärakuulamine aset, kas kohtusaalis või tuttavas perekondlikus keskkonnas. Oluline on, et loodaks positiivne ja turvaline õhkkond, mis võimaldab lapsel avameelselt oma soove ja vajadusi väljendada. Tulemus sõltub siiski suures osas kohtuniku enda võimest lapsega kontakti saavutada. Lapse ärakuulamine tema vanemata võib viia paremate tulemusteni, kuna laps võib tõeste andmete avaldamisel vanemate kuulates nendega konflikti sattuda ning vanemate juuresolek võib mõjutada lapse erapoolikut suhtumist. Lapse vanematel ei ole õigust nõuda ärakuulamisel juuresviibimist, kuid neil peab siiski olema võimalus hiljem tutvuda ärakuulamise tulemustega. Vajaduse korral kuulatakse laps ära psühhiaatri, psühholoogi või sotsiaaltöötaja juuresolekul.⁴

Lapse ärakuulamisel tuleb teda menetluse esemest ja võimalikust tulemusest teavitada ulatuses, milles laps on eeldatavasti võimeline seda mõistma, ja kui sellega ei kaasne eeldatavasti kahjulikke tagajärgi lapse arengule või kasvatusel. Lapsele tuleb anda võimalus oma seisukoha avaldamiseks. Last tuleb informeerida menetlusest ärakuulamise käigus viisil, mis vastab lapse vanusele, otsustusvõimele ja arengutasemele. Vältida tuleks teabe edastamist, mis last võiks kahjustada, kuid informatsiooni andmine on oluline, et laps saaks oma tahtet väljendada. Lapse informeerimise käigus on kohtul võimalus saada ka esmane ettekujutus lapse arusaamisvõimest ning psüühilisest seisundist. Lapsele tuleb ka selgitada, et ta ei ole kohustatud küsimustele vastama ning teda ei tohi asetada surveolukorda.⁵

LÕK art 3 seab eesmärgiks lapse huvidest juhindumise, kusjuures lapse arvamuse ärakuulamine võib aidata selle eesmärgi saavutamisele kaasa, mistõttu on ka lapse arvamuse ärakuulamise näol tegemist LÕK art 12 lg-st 2 tuleneva kohtu kohustusega. Seejuures ei pea lapse arvamus üksikjuhul kattuma kohtu poolt kindlaks tehtud konkreetse lapse huviga. Lapse poolt ärakuulamisel avaldatud arvamusega tuleb lapse huvi väljaselgitamisel LÕK art 3 mõttes arvestada. Sellest põhimõttest lähtudes näeb ka lastekaitseaduse (LasteKS) § 21 lg 3 ette, et kui lapse huvid erinevad lapse arvamusest või muul põhjusel tehakse otsus, mis ei ühti lapse arvamusega, tuleb selgitada lapsele tema arvamuse arvestamata jätmise põhjused.⁶

Nii kohtunikele kui teistele spetsialistidele on lapse ärakuulamisel abiks lapse küsitlemise käsiraamat⁷, milles on põhjalikult selgitatud lapse ärakuulamisega seotud nüansse, sealhulgas seda, mida tuleb arvestada eri vanuses lapsi ära kuulates.

2. Kuidas Te hindate, kas 01.09.2022.a jõustunud riiklik perelepitusteenus on täitnud oma eesmärgi? Kas see on olnud tõhus vaheinstants kohtule?

² Vt <https://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/05/%c3%9cRO-Lapse-%c3%95iguste-Komitee-%c3%9cldkommentaari-nr-12-Lapse-%c3%b5igus-olla-%c3%a4ra-kuulatud-eesti-keeles.pdf>

³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Kommenteeritud väljaanne. § 552¹, p 3.3 a). § 552¹ kommentaaride autorid on Triin Uusen-Nacke ja Triin Göttig.

⁴ Ibid, p 3.3 b).

⁵ Ibid, p 3.3 d).

⁶ Ibid, p 3.1 c).

⁷ Vt https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/lapse_kusitlemise_kasiraamat_2016_0.pdf

Riiklik perelepitusteenus on Sotsiaalministeeriumi valitsemisala korraldatud teenus, mida pakub Sotsiaalkindlustusamet. Sotsiaalkindlustusameti andmete⁸ põhjal on esimese kahe aastaga jõudnud lõpule 1120 perelepitusmenetlust, mille käigus on sõlmitud üle 400 vanemluskokkuleppe. Samas on märgitud, et paljud vanemad jõuavad omavahelisele kokkuleppele ka ametliku lepinguta, mis tähendab, et tulemuslike menetluste arv on veelgi suurem. Justiitsministeerium näeb riiklikku perelepitusteenust samuti positiivse mõjuga teenusena, mis annab võimaluse kohtuväliselt jõuda kokkulepeteni, millel on samaväärne ametlik jõud nagu kohtulahendil. Ka kohtunikud on avaldanud arvamust, et tegemist on vajaliku teenusega ning kohtute lahendamata on keerulised vaidlused ning need, mille puhul perelepitusteenuse kasutamine pole võimalik (nt kui on esinenud lähisuhtevägivalda). Meile teadaolevalt kavandab Sotsiaalministeerium läbi viia riikliku perelepitusteenuse hindamise, mis peaks valmima aprillis 2025.

3. Lähisuhtevägivald ja sellega kaasnev manipulatsioon on sageli varjatud ja seda on kohtus raske tõendada. Kas Te oskate öelda, kas ja kui palju koolitatakse kohtunikke, advokaate ja teisi lastega töötavaid spetsialiste lähisuhtevägivalda teemal (st eelkõige seda märkama ja sellele reageerima)?

Kohtunike koolituse programmid ja aruanded leiata siit: <https://www.riigikohus.ee/et/kohtunike-omavalitsuskogud/koolitusnoukogu>

Riigikohtu õigusteabe- ja koolitusosakonnast saime info, et lähisuhtevägivalda pealkirjaga koolitust sel aastal otseselt kohtunike koolitusprogrammis ei olnud, ent ümarlaudade päevakorrad on igakordselt kohtute sisustada, samuti võib see teema ette tulla Riigikohtu aktuaalse praktika ülevaatekoolitusel. Seega lähisuhtevägivald on kohtunike koolituste teemaks tegelikult regulaarselt.

Viimased kõige otsesemalt küsija huvi puudutavad koolitused on olnud:

- 1) 25.01.2024 – Riikliku perelepitusseaduse rakenduspraktika ümarlaud, kus oli päevakorras küsimus: „Lähisuhtevägivald ja perelepitus. Kas ja millistel juhtudel teostab kohus eelnevalt hindamist lähisuhtevägivalda mõistes?“;
- 2) 12.05.2024 perekonnaõiguse ümarlaud, kus oli arutlusel vanema vaimse vägivaldaga seotud küsimused, sh küsija nimetatud olukord, kus ei ole võimalik vaimset vägivalda tõendada, kõik toimub koduseinte vahel, sõna-sõna vastu. (TsMS § 552¹ rakenduspraktika ja arutelu, millised on veel võimalused arvestada vaidluse lahendamisel vanema vaimse vägivaldaga);
- 3) Teemaga kokkupuutes on ka: alaealiste küsitlemise koolitused, nt edasijõudnutele 21.-22.03.2024; traumateadlikkus lastega seotud tsiviilasjades 15.02.2024 ja 29.02.2024.

Varasemast koolitustest võib küsijale huvi pakkuda ka 12.05.2022 toimunud koolitus „Perevägivalda spetsiifiline vorm – vanemast võõrandamine“. Koolitusaruandes 2022, lk 21-22: Perevägivalda spetsiifiline vorm – vanemast võõrandamine (12. mai, veeb) Koolitusel toodi välja, et vanemast võõrandamine on kompleksne psühholoogilise väärikohetlemise ja perevägivalda vorm, mis ilmneb kõrge konfliktisusega lahkuminekute ning lähisuhtevägivalda korral. Võõrandamine on kogum manipulatsioonidest ja strateegiatest, mida üks vanem kasutab eesmärgiga pöörata lapse teise vanema vastu. Laps astub tugevasse liitu ühe vanemaga ja väljendab vastumeelsust teise osas, kellega oli eelnevalt hea suhe. Koolituspäeva vältel andis lektor ülevaate võõrandamise käitumuslikest tunnustest lapsel, võõrandumise raskusastmetest, võõrandamise strateegiatest, võõrandamise mõjust lastele ja vanematele. Koolituspäeva mahtus ka juhtumipõhine töö väikestes gruppides. Tagasisides toodi välja, et saadud teadmised ja elulised näited toetavad perekonnaõiguse kaasuste lahendamist. Kiideti lektori teadmisi ja nende edastamise viisi oskuslikkust, kuid kohati lahkes lektori ja osalejate praktika võõrandajate sookäsitluse osas. Koolitus toimus koostöös Advokatuuriga, osalesid ka kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajad. Lektoriks oli gestaltpsühhoterapeut Kaire Talviste.

Advokaatide septembris 2024 toimunud alaealiste esindamisega seotud töötoas oli üheks koolitajaks Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste lähisuhtevägivalda kuritegude osakonna konsultant, seega ei ole välistatud, et mingil määral seda teemat seal käsitleti. Spetsiifilisi lähisuhtevägivalda käsitlevaid koolitusi Advokatuur viimasel viiel aastal läbi viinud ei ole.

⁸ <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/uudised/riiklik-perelepitus-tahistab-teist-sunnipaeva-oleme-aidanud-juba-poolt-tuhandet-last>

Sotsiaalministeeriumi vastutusallas olevast Sotsiaalkindlustusameti (SKA) ohvriabi ja ennetusteenuste osakonnast saime muude lastega töötavate spetsialistide kohta järgmise info.

Viimasel kahel aastal on ohvriabil olnud koolituste osas teadlik suund e-kursustel. Muu hulgas on SKA loonud järgmised e-kursused, mis on tasuta kättesaadavad Digiriigi Akadeemias (www.digiriigiakadeemia.ee) ja hõlmavad olulisi teemasid, et töötada ka lähisuhtevägivalla ohvritega.

- [Psühholoogiline esmaabi](#)
- [Psühholoogilist traumat arvestav praktika](#)
- [Ohvriabi põhikoolitus](#)
- [Lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamine](#)

Koolitused on kättesaadavad ja SKA on neid tutvustanud nii õiguskaitses kui ka lastega töötavatele spetsialistidele.

Sihitatult on SKA koolitanud 2022. aastal Viru Maakohtu kohtunikke, osales 13 kohtunikku. Kohtunikud väiksemas mahus on osalenud ka teistel ohvriabi või SKA partnerite korraldatud koolitustel, seminaridel, infopäevadel. Konkreetset arvu öelda on keeruline.

Laste suunal on teinud koolitusi ka TAI ja lastekaitsetöötajate koolitusi, samuti nt perelepitajate koolitusi veab eest SKA laste heaolu osakond. Täiendava info saamiseks lastekaitsetöötajate suunal tuleks nende poole pöörduda. Ohvriabi on korraldamas detsembris piirkondlikke koosloomepäevi lastekaitse ja naiste tugikeskuste vahel.

4. Milline peaks Teie hinnangul välja nägema lapsesõbralik (kohtu)menetlus?

Informatsioon lapsesõbraliku kohtumenetluse kohta, sh info eraldi suunatuna lapsele, lapsevanemale ja spetsialistile on kättesaadav lapsesõbraliku menetluse veebilehelt:

<https://lapsesobralikmenetlus.just.ee/et>

5. Kas perekonnaseaduse eelnõu muudatused on kavas töötada välja ministeeriumis või tellitakse ka see seaduseelnõu erasektorist nagu seda tehti võrdõiguslikkuse seaduse ja võrdse kohtlemise seaduse (SVVVS) ühendamise eelnõu puhul. Kuidas Te hindate, kas selline praktika on kooskõlas hea õigusloomepoliitika põhimõtetega?

Seaduseelnõu tellimine erasektorist on erandlik – nt võib selline vajadus tuleneda eelnõu kiireloomulisusest, vajadusest töökoormust optimeerida, vajadus kaasata väliseid eksperte jpm. Perekonnaõiguslikke kohtumenetlusi reguleerivad tsiviilkohtumenetluse seadustiku sätted ning perekonnaseadusest tulenevad nende sisulised ehk materiaaõiguslikud alused. Mõlema seaduse muutmise eelnõu on kavas välja töötada Justiitsministeeriumis.

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Liisa-Ly Pakosta
justiits- ja digiminister

/*Lisaadressaadid:

Kristel Vaino
Kristel.Vaino@just.ee

Stella Johanson
Stella.Johanson@just.ee